

Emilia Miodońska<http://orcid.org/0009-0001-1607-0375>

Niezależny badacz

miodonskv@gmail.com**Krzysztof Nowakowski**<http://orcid.org/0000-0002-2982-5124>

Uniwersytet Ignatianum w Krakowie

krzysztof.nowakowski@ignatianum.edu.pl

DOI: 10.35765/pk.2025..5104.23

Postrzeganie postaci seryjnych morderców przez polskich widzów popularnych produkcji kryminalnych

STRESZCZENIE

Zaprezentowane w artykule badania dotyczą problematyki społecznej percepcji ukaziwanych na ekranie postaci sprawców morderstw. W badaniach wzięła udział kilkusetosobowa grupa polskich widzów dwóch popularnych produkcji kryminalnych: serialu *Dahmer – Potwór: Historia Jeffreya Dahmera* oraz filmu *Podły, okrutny, zły*. Dane zebrano za pomocą ankiety internetowej. Wyniki wykazały istnienie związku pomiędzy wyższą oceną atrakcyjności fizycznej aktorów a bardziej pozytywnym postrzeganiem odgrywanej przez nich postaci seryjnych morderców. Aktorzy byli również oceniani jako znacznie bardziej atrakcyjni niż prawdziwi sprawcy zbrodni. Rezultaty przeprowadzonych analiz omówiono w kontekście mechanizmów kształtujących społeczny odbiór przestępczości oraz kulturowych zjawisk z tym związanych.

SŁOWA KLUCZE: filmy kryminalne, *true crime*, seryjni mordercy, efekt aureoli, hybristofilia

ABSTRACT

Perception of Serial Killers by Polish Viewers of Popular Criminal Productions

The research presented in the article deals with the issue of social perception of the characters of murder perpetrators shown on screen. The research involved a group of several hundred Polish viewers of two popular criminal productions: the series *Dahmer – Monster: The Story of Jeffrey Dahmer* and the movie *Extremely Wicked, Shockingly Evil and Vile*. The data was collected through an online survey. The results showed a correlation between higher ratings of the actors' physical attractiveness and more positive perception of the serial killer character portrayed by them. The actors were rated as significantly more

Sugerowane cytowanie: Miodońska, E. i Nowakowski, K. (2025). Postrzeganie postaci seryjnych morderców przez polskich widzów popularnych produkcji kryminalnych. © ⓘ *Perspektywy Kultury*, 4(51), ss. 361–374. DOI: 10.35765/pk.2025.5104.23

Nadesłano: 05.04.2025

Zaakceptowano: 22.11.2025

attractive than the actual killers. The results of the analysis are discussed in the context of the mechanisms shaping public perception of crime and the cultural phenomena associated with it.

KEYWORDS: criminal movies, true crime, serial killers, halo effect, hybristophilia

Wprowadzenie – obrazy sprawców przestępstw w kinie i kulturze popularnej

Sposób, w jaki przedstawiany jest na ekranie sprawca przestępstwa, odgrywa istotną rolę w kształtowaniu się u masowego odbiorcy wyobrażeń na temat przestępczości, a co za tym idzie – może również wpływać na społeczną percepcję tego zjawiska oraz postawy przejawiane wobec osób łamiących prawo. Obraz przestępcy w filmach i serialach jest zróżnicowany, obejmuje postacie dopuszczające się szerokiego spektrum czynów zabronionych, poczynawszy od kradzieży czy oszustw finansowych do najcięższych zbrodni. Analizując ten wizerunek, warto jednocześnie zaznaczyć, że filmowi przestępcy nie zawsze ukazywani są w jednoznacznie negatywnym świetle, potrafią pomimo swoich brutalnych czynów wzbudzić u widza współczucie czy nawet podziw. Niejednokrotnie zdarza się, że produkcje o tematyce kryminalnej nie tylko zacierają granice między dobrem a złem, ale także uwypuklają atrakcyjne cechy sprawców (jak np. charyzmę), co może prowadzić do ich swoistej romantyzacji.

Zjawisko romantyzacji przestępców wiąże się z przedstawianiem tych osób jako antybohaterów, funkcjonujących w świecie, gdzie moralność jest względna, a przestępcze życie bywa motywowane przez okoliczności zewnętrzne, takie jak niesprawiedliwość społeczna czy trudne doświadczenia z przeszłości. Przykłady tego typu obrazów obecne są w filmach *Bonnie i Clyde* oraz *Ojciec chrestny*, w których główni bohaterowie, mimo ujawnianej brutalności i bezwzględności, ukazywani są jako osoby wierne swoim zasadom i walczące z niesprawiedliwym systemem, co może wzbudzać u widzów sympatię i wpływać na ich pozytywny odbiór (Cavender i Deutsch, 2007). Występująca w produkcjach filmowych romantyzacja przestępców w dużej mierze opiera się także na idealizowaniu relacji międzyludzkich, które tworzą. Widzowie bywają świadkami scen, w których przestępca wykazuje lojalność wobec swojej rodziny czy najbliższych przyjaciół, co tworzy wrażenie, że mimo popełnionych zbrodni jest on osobą uznającą pewne moralne zasady. Taki wizerunek sprawców przestępstw sprawia, że czyny, których się dopuszczają – w tym przemoc – mogą być postrzegane jako coś nieuniknionego lub nawet usprawiedliwionego. Ponadto, pojawiająca się u części widzów skłonność do identyfikowania się z tego typu postaciami prowadzi do osłabienia negatywnej moralnie oceny ich działań (Surette, 2015).

Wykorzystywana w kinematografii figura antybohatera¹ w przypadku obrazów przedstawiających przestępców nieraz wiąże się z ukazywaniem ich jako postaci niejednowymiarowych, o skomplikowanej przeszłości i złożonym charakterze. Zdarza się, że fabularnie są oni osadzeni w świecie pełnym moralnych dwuznaczności, co powoduje, że odbiorcom łatwiej jest zrozumieć, a nawet zaakceptować motywacje stojące za podejmowanymi przez nich czynami łamiącymi prawo (Rafter, 2006). Antybohater w kinie kryminalnym często staje się symbolem buntu przeciwko systemowi, co może sprawiać, że widzowie zaczynają utożsamiać się z jego walką i pragnieniami. Przykładem takiego przedstawienia są postaci Bonnie i Clyde’a. Sposób ich kreowania sprawia, że widz skłonny jest postrzegać je jako osoby walczące o wolność i niezależność w niesprawiedliwym świecie pomimo dokonywanych przez nie aktów przemocy i przestępczego stylu życia. Przedstawianie antybohaterów jako bardziej „ludzkich” ułatwia odbiorcom identyfikację z nimi (Cavender i Jurik, 2012).

Ważną rolę w postrzeganiu kinowych i serialowych postaci przestępców odgrywa psychologiczny mechanizm nazywany efektem aureoli. Polega on na przypisywaniu jednostce pozytywnych cech na podstawie jednej, dominującej i zazwyczaj społecznie uznawanej za atrakcyjną cechy. U sprawców przestępstw prezentowanych na ekranie cechą tą jest zazwyczaj charyzma, wysoka inteligencja lub atrakcyjność fizyczna. Działanie efektu aureoli można zaobserwować na przykładzie obrazu fikcyjnego seryjnego mordercy – Hannibala Lectera z filmu *Milczenie owiec*. Pomimo popełnionych morderstw jest on przedstawiony jako osoba charyzmatyczna, ale jednocześnie wyjątkowo inteligentna i niezwykła, co sprawia, że widzowie zaczynają patrzeć na niego z podziwem (Schmid, 2005). Przypisywanie filmowym przestępcom cech społecznie uznawanych za atrakcyjne (pewny siebie, przystojny, z urokiem osobistym, błyskotliwy, silny, niezależny) sprzyja tworzeniu się wśród odbiorców pozytywnych skojarzeń z nimi związanych, co może przysłańać negatywną ocenę moralną ich czynów. Sprawia, że dla widza bardziej stają się oni postaciami fascynującymi niż są postrzegani przez pryzmat popełnionych brutalnych zbrodni.

Badacze opisujący obrazy przestępczości w kulturze (m.in. Schmid, 2005; Jewkes, 2015; Kelly, Lynes i Hart, 2023) zauważają, że postaci przestępców, którzy przedstawiani są jako atrakcyjni, inteligentni lub moralnie skomplikowani, mogą wywoływać pozytywne reakcje u widzów – są oni wówczas postrzegani jako mniej niebezpieczni i zyskują przychylne nastawienie u odbiorcy. Ponadto ukazywanie przestępców na ekranie w sposób niejednoznaczny, na

1 Należy zaznaczyć, że postać antybohatera, który pomimo niemoralnych czynów wzbudza u odbiorcy pozytywne uczucia, nie jest zabiegiem fabularnym wykorzystywanym wyłącznie w produkcjach filmowych. Motyw ten występuje chociażby w literaturze, zarówno romantycznej (np. targany wewnętrznymi konfliktami zabójca Giaur, sportretowany przez G. Byrona), jak i XX-wiecznej (np. kierujący zorganizowaną grupą przestępczą Don Corleone z powieści M. Puzo).

przykład jako ofiar niesprawiedliwego systemu, zmniejsza ich negatywną ocenę społeczną. Romantyczny obraz filmowych sprawców przestępstw może osłabiać negatywne reakcje wobec rzeczywistych przestępców. W rezultacie widzowie mogą wykazywać większe zrozumienie dla osób łamiących prawo lub nawet fascynację przestępczością, która w skrajnym nasileniu uważana jest za pozakliniczną formę hybristofilii (Schmid, 2005).

Hybristofilia kliniczna to rodzaj zaburzenia preferencji seksualnych polegający na odczuwaniu pociągu i pobudzenia seksualnego w obecności partnera, który dopuścił się czynu zabronionego, często z użyciem przemocy (Williams, Slater i Tamayo Gomez, 2024). Pojęcie hybristofilii pozaklinicznej odnosi się do znacznie łagodniejszej formy tego typu zachowań i dotyczy bardziej zjawiska społecznego niż fenomenu z zakresu psychopatologii. Hybristofilia pozakliniczna polega na przejawianiu silnego zainteresowania czy nawet fascynacji postaciami przestępców, które prezentowane są masowemu odbiorcy przez kulturę popularną, bez dążenia do zaspokojenia potrzeb seksualnych czy tworzenia z nimi intymnych relacji. W tym przypadku dochodzi do wytworzenia się swoistej „paraspołecznej”, jednostronnej i emocjonalnej więzi pomiędzy widzem a postacią fikcyjnego przestępcy (Cohen, 2001). Zainteresowanie ukazwanymi na ekranie postaciami przestępców najwyraźniej widoczne jest w odniesieniu do jednej kategorii sprawców – seryjnych morderców. Znajduje ono swoje odzwierciedlenie zarówno w popularności przedstawiających ich seriali i filmów kryminalnych, takich jak *Mindhunter*, *Narcos* czy *Dexter* (Surette, 2015), jak i rozpowszechnieniu produkcji typu *true crime*². Przejawy fascynacji seryjnymi mordercami można zaobserwować też w szerszym kontekście – przestrzeni cyfrowej (fora internetowe, strony fanowskie i platformy społecznościowe poświęcone tej tematyce), a także widocznym w Stanach Zjednoczonych zjawisku komercjalizacji seryjnych morderców, polegającym na wykorzystaniu do celów marketingowych wizerunków rzeczywistych sprawców morderstw, takich jak John Wayne Gacy, Jeffrey Dahmer, Ted Bundy czy Richard Ramirez. Produkty zawierające podobizny wymienionych przestępców (koszulki, kubki, breloczki, plakaty itp.) są dostępne w sprzedaży internetowej na platformach *e-commerce* typu Etsy, a ich popularność wskazuje na istnienie zapotrzebowania na tego rodzaju akcesoria.

Na opisywane wyżej zjawisko romantyzowania przestępców warto również spojrzeć z szerszej, społeczno-kulturowej i medioznawczej perspektywy. Przestępczość, szczególnie w postaci agresji kryminalnej, należy bowiem do tematów często podejmowanych we współczesnej przestrzeni medialnej. Media – zarówno tradycyjne, jak i cyfrowe, wprowadzając odbiorcę w świat zbrodni,

2 *True crime* to filmowy i telewizyjny gatunek narracyjny, który opowiada o autentycznych zbrodniach, często koncentrując się na szczegółach dochodzeń, procesów sądowych oraz psychologii sprawców i ofiar.

nie ograniczają się jedynie do dokumentowania rzeczywistych zdarzeń, ale konstruują określony wizerunek sprawców czynów przestępczych i ich ofiar. Obraz ten, choć nie zawsze jest spójny z dowodami naukowymi czy danymi statystycznymi, odnosi się do tematów wyrazistych, wyróżniających się z tła informacyjnego, przyciągających uwagę i budzących emocje u odbiorcy. Z tego względu najcięższe przestępstwa, takie jak zabójstwo, są tematem atrakcyjnym medialnie (Sidor, 2018). Z drugiej strony, zainteresowanie przemocą kryminalną i wyraźna obecność tego typu treści i motywów nie tylko na ekranie, lecz także w prasie, literaturze czy mediach społecznościowych, wiąże się ze specyficznymi zmianami kulturowymi. Dotyczą one społecznego tabu – zakazanych zachowań lub tematów uznawanych za nieodpowiednie do poruszania w publicznym dyskursie (Dąbrowska, 2008). Przesunięcie granic tabu w sztuce czy przekazie medialnym sprawia, że obrazy zbrodni i śmierci są bardziej dostępne dla masowego odbiorcy, a sprawcy brutalnych przestępstw – seryjni mordercy, unikając jednoznacznie negatywnej oceny społecznej, mogą stawać się częścią popkultury³.

Materiał i metoda

Przedmiotem analizy podjętej w niniejszym artykule było postrzeganie postaci seryjnych morderców przez widzów popularnych produkcji o tematyce kryminalnej emitowanych w Polsce. Do analizy zostały wybrane dwie produkcje: serial *Dahmer – Potwór: Historia Jeffreya Dahmera* (reż. R. Murphy, I. Brennan) oraz film *Podły, okrutny, zły* (reż. J. Berlinger). Obydwa obrazy przedstawiają w sposób fabularny historie życia znanych amerykańskich seryjnych sprawców morderstw – Teda Bundy’ego oraz Jeffreya Dahmera. Wybór tych produkcji wynikał zarówno z ich powiązań z nurtem *true crime*, jak i z dużego zainteresowania ze strony publiczności (o czym świadczą m.in. rankingi popularności i liczba wyświetleń).

Biorąc pod uwagę opisane wyżej zjawiska hybrydyzacji i efektu aureoli, jako główny cel badań własnych przyjęto sprawdzenie, czy atrakcyjność fizyczna postaci seryjnych morderców będzie się wiązać z przypisywaniem im przez widzów określonych cech. Postanowiono również zbadać, jaką rolę w tym procesie odegra płeć osoby dokonującej oceny oraz różnice w postrzeganiu

3 Na zjawisko swoistej celebrytyzacji i fetyszyzacji sprawców seryjnych morderstw w kulturze amerykańskiej zwraca uwagę Korczarowska (2023). Omawiając sposób konstruowania tego typu postaci w serialach oferowanych przez platformy streamingowe, autorka wskazuje ponadto na konieczność uwzględnienia w takiej analizie zarówno reguł określających konwencję gatunkową, jak i odniesień do kontekstu socjologicznego – potrzeb, lęków i napięć społecznych, znajdujących swoje odbicie w narracjach o seryjnych mordercach.

atrakcyjności autentycznych morderców i ich filmowych reprezentacji. Przyjęto następujące hipotezy:

1. Wyższa ocena atrakcyjności fizycznej aktora wcielającego się w postać seryjnego mordercy (Zac Efron jako Bundy i Evan Peters jako Dahmer) związana jest z bardziej pozytywną oceną tej postaci.
2. Kobiety przypisują więcej pozytywnych określeń seryjnym mordercom niż mężczyźni.
3. Widzowie podobnie oceniają atrakcyjność fizyczną aktorów i prawdziwych sprawców.

Dodatkowo za pomocą pytań otwartych zbadano motywacje widzów stojące za wyborem wskazanej do badania produkcji oraz ich opinie i odczucia po emisji. W tym przypadku nie stawiano hipotez kierunkowych.

Badania przeprowadzono w formie *online* za pomocą autorskiej ankiety internetowej w wersjach skierowanych do trzech grup odbiorców: 1 – badanych, którzy oglądali wyłącznie serial *Dahmer – Potwór: Historia Jeffreya Dahmera*; 2 – osób, które oglądały tylko film *Podły, okrutny, zły*, 3 – uczestników badania, którzy obejrzeli obie produkcje. Oprócz pytań o płeć, wiek, zainteresowania tematyką kryminalną i *true crime*, ankieta zawierała następujące sekcje:

- A. Postrzeganie postaci przedstawionego w filmie i/lub serialu seryjnego mordercy pod względem posiadania podanych cech (prerażający, zły, przystojny, zraniony, zagubiony, przebiegły, inteligentny, podniecający, bezduszny, pewny siebie, okrutny, podły, intrygujący) oraz wzbudzanych przez niego uczuć (strach, współczucie, nienawiść, zachwyt, obrzydzenie, ufność, podniecenie, zainteresowanie). Do każdego z określeń badany ustosunkowywał się za pomocą czteropunktowej skali, od „nie zgadzam się” do „zgadzam się”.
- B. Ocena atrakcyjności fizycznej aktorów wcielających się w postacie Dahmera/Bundy’ego oraz ich pierwowzorów. Ocena dokonywana była na podstawie zdjęcia aktora/prawdziwego sprawcy przy użyciu pięciostopniowej skali, od 1 – nieatrakcyjny do 5 – atrakcyjny.
- C. Motywy wyboru danej produkcji (pytanie otwarte: „Co zmotywowało Cię do oglądnięcia...?”)
- D. Wrażenia związane z serialem/filmem (pytanie otwarte „Jakie były Twoje wrażenia po obejrzeniu...?”).

Przebieg badania i osoby badane

Rekrutacja chętnych do wzięcia udziału w badaniu odbywała się poprzez media społecznościowe oraz fora internetowe poświęcone tematyce *true crime*. Uczestnicy otrzymywali jeden z trzech linków przekierowujących do odpowiedniej wersji ankiety. W ten sposób utworzono grupy badanych różniące

się stycznością z daną produkcją. Wszyscy uczestnicy wyrazili zgodę na udział w badaniu, a także zostali poinformowani o jego celu, dobrowolnym i anonimowym charakterze.

W badaniu uczestniczyły łącznie 543 osoby, w tym 446 (82%) kobiet i 97 (18%) mężczyzn. Średnia wieku badanych wynosiła $M = 27,66$, a odchylenie standardowe $SD = 6,97$. Dane dotyczące rozkładu wieku i płci w poszczególnych grupach przedstawia tabela:

Tabela 1. Rozkład wieku i płci uczestników badania w podziale na grupy widzów

		Widzowie serialu <i>Dahmer – Potwór: Historia Jeffreya Dahmera</i>	Widzowie filmu <i>Podły, okrutny, zły</i>	Widzowie obydwu produkcji
Liczba ogółem		355	35	153
Kobiety		289	27	130
Mężczyźni		66	8	23
Wiek	M	27,38	27,54	28,08
	SD	6,76	7,97	5,95

Źródło: badania własne.

Najbardziej liczną grupę tworzyli widzowie serialu *Dahmer – Potwór: Historia Jeffreya Dahmera*. Stanowili oni aż 65% ogółu badanych. Taka dysproporcja mogła wynikać z większej dostępności na portalu streamingowym tej produkcji w okresie prowadzenia badań, a co za tym idzie – jego większej popularności. Najmniej liczną grupę (6% wszystkich uczestników) stanowiły osoby będące widzami wyłącznie filmu *Podły, okrutny, zły*. 85% badanych deklarowało zainteresowanie *true crime*.

Wyniki

Statystyczna analiza danych została wykonana przy pomocy pakietu statystycznego RStudio IDE. Najpierw sprawdzono hipotezę dotyczącą związku pomiędzy oceną atrakcyjności fizycznej aktora wcielającego się w postać seryjnego mordercy a tendencją do pozytywnej oceny tej postaci przez widzów (mierzonej wskaźnikiem przypisywanych przez badanych cech i uczuć, oznaczonych jako pozytywne). Do sprawdzenia zakładanego związku posłużono się analizą korelacji. W grupie złożonej wyłącznie z widzów serialu *Dahmer – Potwór: Historia Jeffreya Dahmera* oraz grupie osób oglądających obydwie produkcje obliczono współczynnik korelacji liniowej Pearsona. Ze względu na brak rozkładu normalnego jednej z badanych zmiennych w grupie widzów filmu *Podły, zły*,

okrutny do obliczeń zastosowano nieparametryczną miarę korelacji rangowej Spearmana.

W przypadku badanych oglądających serial otrzymano umiarkowaną, dodatnią korelację ($r = 0,34$; $p < 0,001$) między oceną atrakcyjności aktora (Evana Petersa) a liczbą pozytywnych określeń przypisywanych granej przez niego postaci seryjnego mordercy – Jeffreya Dahmera. Podobny wynik uzyskano w grupie uczestników oceniających atrakcyjność Zaca Efrona wcielającego się w postać Teda Bundy’ego ($\rho = 0,30$; $p < 0,001$). Tutaj również związek między wyższą oceną atrakcyjności fizycznej aktora a większą liczbą przypisywanych postaci pozytywnych cech i wzbudzanych uczuć miał charakter umiarkowany. Wśród widzów obydwu produkcji zanotowano dodatnie korelacje w zakresie badanych zmiennych, przy czym związek ten okazał się nieco wyższy w odniesieniu do serialu ($r = 0,33$; $p < 0,001$) niż filmu ($r = 0,29$; $p < 0,001$). Otrzymane wyniki w każdej z grup uczestników potwierdziły hipotezę H1, zakładającą, że postrzeganie aktora grającego postać seryjnego mordercy jako atrakcyjnego fizycznie mężczyzny wiąże się z częstszym przypisywaniem tej postaci określeń nacechowanych pozytywnie.

Do weryfikacji hipotezy o różnicach płciowych w postrzeganiu serialowych/filmowych postaci seryjnych morderców posłużono się testem t-Studenta, porównując średnią liczbę pozytywnych cech/uczuć przypisywanych przez kobiety i mężczyzn. W żadnej z badanych grup (widzowie serialu; widzowie obydwu produkcji) nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic między kobietami i mężczyznami w średniej liczbie pozytywnych określeń stosowanych do opisu postaci seryjnych morderców ($p > 0,5$). Niezależnie od płci widzowie dokonywali podobnych ocen, co tym samym nie potwierdziło założeń hipotezy H2. Natomiast ograniczenia związane z wielkością próby oraz zbyt małą liczbą mężczyzn nie pozwoliły na zweryfikowanie tej hipotezy w grupie złożonej wyłącznie z widzów filmu *Podły, okrutny, zły*.

Ostatni etap analizy statystycznej otrzymanych danych dotyczył różnic w postrzeganiu atrakcyjności fizycznej aktorów wcielających się w role seryjnych morderców i autentycznych sprawców. Do obliczeń wykorzystano tutaj odpowiedzi w zakresie oceny atrakcyjności prezentowanych badanym na zdjęciach Petersa/Dahmera oraz Efrona/Bundy’ego. Wyniki zaprezentowano poniżej:

Tabela 2. Różnice w ocenie atrakcyjności fizycznej seryjnych morderców (Dahmer, Bundy) i aktorów odgrywających ich role (Peters, Efron)

Atrakcyjność fizyczna osoby przedstawianej na zdjęciu (widzowie serialu)	Oceniany morderca/aktor		Test t-Studenta	
	J. Dahmer	E. Peters		
	M (średnia)	M (średnia)	t	p
	1,97	3,33	16,62	< 0,01
Atrakcyjność fizyczna osoby przedstawianej na zdjęciu (widzowie filmu)	Oceniany morderca/aktor		Test U Manna-Whitneya	
	T. Bundy	Z. Efron		
	Me (mediana)	Me (mediana)	W	p
	2,52	4,50	1028,5	< 0,01
Atrakcyjność fizyczna osoby przedstawianej na zdjęciu (widzowie serialu i filmu)	Oceniany morderca/aktor		Test t-Studenta	
	J. Dahmer	E. Peters		
	M (średnia)	M (średnia)	t	p
	2,12	3,41	10,45	< 0,05
	Oceniany morderca/aktor		Test t-Studenta	
	T. Bundy	Z. Efron		
	M (średnia)	M (średnia)	t	p
	2,52	4,14	12,97	< 0,05

Źródło: badania własne.

Przeprowadzone testy różnic wykazały, że w każdej grupie średnia ocena atrakcyjności aktora grającego postać seryjnego mordercy była statystycznie istotnie wyższa niż średnia ocena atrakcyjności autentycznego sprawcy. Użyty wynik okazał się niezgodny z wcześniejszymi przewidywaniami.

W drugim etapie badań wykonano analizę odpowiedzi badanych na pytania otwarte o motywy widzów stojące za wyborem danej produkcji oraz wrażenia po jej obejrzeniu. Odpowiedzi pogrupowano pod względem podobieństwa semantycznego, tworząc kategorie uporządkowujące i systematyzujące zebrane dane jakościowe. Kategoryzacja odpowiedzi umożliwiła identyfikację powtarzających się opinii i tematów oraz uchwycenie zróżnicowanych perspektyw respondentów. W zakresie pytania „Co zmotywowało cię do obejrzenia serialu *Dahmer – Potwór: Historia Jeffreya Dahmera* lub/i filmu *Podły, okrutny, zły?*” wyłoniono następujące kategorie tematyczne: 1) zainteresowanie tematyką *true crime*, 2) oparcie fabuły na prawdziwych wydarzeniach, 3) popularność produkcji w mediach i rekomendacje innych widzów, 4) zainteresowanie aktorami grającymi główne role, 5) fascynacja tematyką kryminalną i chęć wnikięcia w motywy sprawców, 6) wcześniejsza znajomość autentycznych historii seryjnych morderców, 7) wcześniejsze zainteresowanie filmografią twórców produkcji.

Główne kategorie tematyczne dla odpowiedzi na pytania „Jakie były twoje wrażenia po obejrzeniu serialu *Dahmer – Potwór: Historia Jeffreya Dahmera*/ filmu *Podły, okrutny, zły?*” przedstawiono w poniższej tabeli:

Tabela 3. Wrażenia badanych widzów po obejrzeniu serialu *Dahmer – Potwór: Historia Jeffreya Dahmera* i filmu *Podły, okrutny, zły*

Kategoria	Przykładowe wypowiedzi – serial	Przykładowe wypowiedzi – film
Całościowy odbiór/ pozytywny	<i>Bardzo dobry serial, świetnie zrealizowany</i>	<i>Interesujący, trzymający w napięciu</i>
Całościowy odbiór/ negatywny	<i>Był bardzo „ciężki” w odbiorze ze względu na brutalność i tematykę. Ogólnie nie żałuję, że obejrzałam, ale raczej nie wróciłabym ponownie</i>	<i>Znałam wcześniej historie Teda i film mi się nie podobał</i>
Refleksje na temat głównego aktora	<i>Doskonale odegrał tę postać</i>	<i>Aktor zagrał w taki sposób, że połowę filmu wierzyłam, że jest niewinny</i>
Negatywne odczucia	<i>Serial był wstrząsający i wywoływał obrzydzenie, szczególnie w scenach kanibalizmu</i>	<i>Byłam obrzydzona tym, ile krzywd wyrządził ludziom i za jak bezbłędnego się uważał</i>
Zniekształcone przedstawienie sprawcy	<i>Miałam wrażenie, że serial ukazywał Dahmera zbyt pozytywnie, starał się wzbudzić współczucie (morderca został przedstawiony wręcz jak przystojna gwiazda rocka)</i>	<i>Czułam złość, bo pokazali go jako super przystojnego i być może niewinnego mężczyznę</i>
Pozytywne emocje związane z postacią sprawcy	<i>Dziwne to jest, ale łapałam się na tym, że było mi szkoda Dahmera. Miał ciężkie dzieciństwo, wydaje mi się też, że nie miał mu kto pomóc</i>	<i>Byłam pod wrażeniem inteligencji Teda</i>

Źródło: badania własne.

Badani widzowie wyrażali zróżnicowane refleksje i odczucia na temat obydwu produkcji. W kontekście oceny serialu/filmu jako dzieła artystycznego i pod względem gry aktorskiej przeważały opinie pozytywne. Wielu ankietowanych podawało, że oglądaniu towarzyszyły negatywne emocje oraz wskazywało na wyidealizowane przedstawienie postaci seryjnych morderców. Rzadko zdarzały się wypowiedzi wskazujące na przejawy zaintrygowania czy współczucia dla sprawcy.

Dyskusja wyników i wnioski

Przeprowadzone badania wykazały, że atrakcyjny wygląd aktora wcielającego się w filmową lub serialową postać seryjnego mordercy może się wiązać z bardziej pozytywną oceną granej przez niego postaci. We wszystkich wyróżnionych grupach widzów (serial *Dahmer – Potwór: Historia Jeffreya Dahmera*; film filmu *Podły, okrutny, zły*; obydwie produkcje) zanotowano dodatnie korelacje między oceną atrakcyjności fizycznej aktorów (Peters, Efron) a liczbą pozytywnych cech przypisywanych seryjnym mordercom z ekranu telewizyjnego (Dahmer, Bundy). Choć siła tego związku nie jest wysoka, to zaobserwowane powiązania mogą świadczyć o działaniu opisanego wcześniej efektu aureoli w sposobie postrzegania postaci sprawców przestępstw przez odbiorców popularnych produkcji kryminalnych. Nie mniej należy zaznaczyć, że badania dotyczyły reakcji widzów na szczególną kategorię sprawców – najbardziej znanych amerykańskich seryjnych morderców, których obrazy są szeroko obecne w kulturze popularnej. Ogranicza to możliwość wyciągania dalej idących wniosków, tym bardziej, że oceny atrakcyjności dokonano tylko za pomocą jednego pytania w grupie złożonej w większości z młodych, dorosłych kobiet.

W niniejszych badaniach nie potwierdzono, by kobiety w bardziej pozytywny sposób niż mężczyźni oceniały ukazywane na ekranie postacie seryjnych morderców. Porównania międzygrupowe wykazały, że płeć nie różnicowała badanych widzów pod względem pozytywnych cech przypisywanych postaciom Dahmera i Bundy'ego. Taki wynik sugeruje, że płeć odbiorcy niekoniecznie należy do najistotniejszych czynników kształtujących postrzeganie filmowych/serialowych kreacji sprawców zbrodni. Z pewnością ma ona znaczenie w kontekście opisanego wcześniej zjawiska hybrydofili, jednak w tym badaniu nie potwierdzono, by kobiety były bardziej przychylnie nastawione do prezentowanych postaci czy wykazywały większe ślady zafascynowania nimi, posługując się takimi określeniami jak „intrygujący” czy „podniecający”. Jednocześnie należy zauważyć, że w prezentowanym badaniu porównania wykonano w grupach o znacznej dysproporcji kobiet i mężczyzn, co mogło wpłynąć na otrzymane wyniki.

Przeprowadzone analizy ujawniły, że aktorzy odgrywający role seryjnych morderców – Dahmera i Bundy'ego, byli oceniani przez uczestników badania jako bardziej atrakcyjni fizycznie niż ich pierwowzory, prawdziwi sprawcy zbrodni. Być może wynik ten wiązał się z wpływem norm społecznych dotyczących potępiania przestępczości. Postrzeganie bezwzględniego mordercy jako przystojnego czy atrakcyjnego jest z tymi normami sprzeczne i pociąga za sobą społeczną dezaprobatę. Uczestnicy badania mogli czuć presję społeczną, aby oceniać wygląd przedstawianych na zdjęciach Dahmera i Bundy'ego w sposób, który jest zgodny z normami i oczekiwaniami społecznymi, a to z kolei pociągało za sobą, że byli otwarcie mniej skłonni przyznawać się do postrzegania

tych osób jako atrakcyjnych, nawet jeśli w rzeczywistości tak uważali. Z drugiej strony, różnice w ocenach atrakcyjności aktorów i autentycznych sprawców mogą świadczyć o tym, że widzowie potrafili oddzielić aktora od granej przez niego postaci mordercy, a świadomość ta wzrasta w sytuacji styczności z bodźcami (w tym przypadku było to zdjęcie) przypominającymi o tym, kim jest i jakich czynów dopuściła się odgrywana w filmie lub serialu osoba. Warto również wziąć pod uwagę, że na otrzymane wyniki prawdopodobnie oddziaływały inne czynniki związane np. z prezentowanym materiałem (różnice w ubiorze, wyrazie twarzy, ujęciu fotograficznym) czy stycznością z wcześniejszymi kreacjami danego aktora.

Analiza odpowiedzi na pytania otwarte pozwoliła poznać motywacje widzów skłaniające do sięgnięcia po wskazane produkcje kryminalne oraz ich opinie i wrażenia na temat tych produkcji. Podsumowując tę część badań, można stwierdzić, że choć odbiór zarówno filmu, jak i serialu przez ankietowanych był zróżnicowany, to najczęściej wiązał się z negatywnymi ocenami sprawców zbrodni i popełnionych przez nich czynów. Interesujące jest też to, że wielu widzów zauważało obecność zjawiska romantyzacji w przedstawieniach postaci morderców. Takim spostrzeżeniom badanych zazwyczaj towarzyszyły poczucie zażenowania i złość, że złe postacie zostały ukazane w sposób atrakcyjny. Zdarzały się co prawda wypowiedzi wskazujące, że niektórzy badani byli skłonni usprawiedliwiać działania Dahmera i Bundy'ego czy też sympatyzować z nimi, jednak na ogół wiązało się to z refleksją, że takie myślenie jest nieodpowiednie. W tym kontekście pojawiała się również świadomość, że na sposób postrzegania sprawcy mogło wpłynąć zamilowanie do grającego go aktora, co ilustruje następująca wypowiedź: *Serial był bardzo ciekawy, ale nie potrafiłam patrzeć na Evana Petersa jak na mordercę. Jest to mój crush⁴ od lat, więc nie umiałam nie patrzeć na niego i nie myśleć o tym, jak jest przystojny, nawet w roli tak strasznego mordercy.*

Do zasygnalizowanych wyżej ograniczeń przeprowadzonych badań trzeba dodać jeszcze te, które odnoszą się do charakterystyki badanej grupy. Rozkład wieku w niej wynikał przede wszystkim z przyjętej procedury zbierania danych wśród użytkowników mediów społecznościowych i tematycznych forów internetowych. W badaniach wzięli udział głównie młodzi dorośli (średnia wieku w grupie nie przekraczała 30 lat), kobiety (jedynie 18% uczestników stanowili mężczyźni) oraz osoby deklarujące zainteresowanie tematami kryminalnymi, co może sugerować, że otrzymane wyniki odzwierciedlają w dużej mierze perspektywę tylko jednej kategorii widzów. Prowadząc podobne analizy w przyszłości, należałoby uwzględnić bardziej zróżnicowaną pod względem wyżej wymienionych zmiennych grupę oraz sprawdzić, czy dokonywane oceny zmieniają się w przypadku wprowadzenia innej niż seryjni mordercy kategorii przestępców

4 *Crush* – ang. obiekt westchnień (tłumaczenie własne).

(np. seksualnych). Warto także przyjrzeć się czynnikom osobowościowym (takim jak poziom empatii), mogącym oddziaływać na postrzeganie przez masowego odbiorcę sprawców zbrodni ukazywanych w produkcjach filmowych. Cennym uzupełnieniem przyszłych analiz byłoby ponadto określenie, jaką rolę w kształtowaniu tej percepcji odgrywają czynniki socjodemograficzne (w niniejszym badaniu nie zbierano danych na temat wykształcenia czy miejsca zamieszkania respondentów) oraz socjalizacyjne, związane np. z wyznawanym systemem wartości.

Zaprezentowane w niniejszym artykule badania dotyczą ważnego zagadnienia, jakim jest wpływ kultury popularnej na społeczną percepcję przestępczości. Obserwowany w ostatnich latach wzrost popularności programów i produkcji z nurtu *true crime* skłania do dyskusji na temat moralności, estetyki i odpowiedzialności w kulturowych przedstawieniach osób dopuszczających się przestępstw. Zrozumienie relacji zachodzących między obrazem przestępców obecnym w filmie i mediach a ich percepcją przez widzów jest kluczowe nie tylko dla wyjaśnienia mechanizmów leżących u podstaw zjawisk takich jak fascynacja przestępczością czy pozakliniczna hybrystofilia, ale także do tworzenia przez producentów i reżyserów bardziej zrównoważonych narracji, które unikając romantyzacji postaci sprawców, kładą nacisk na realistyczne ukazanie skutków ich zbrodni.

BIBLIOGRAFIA

- Cavender, G. i Deutsch, S.K. (2007). CSI and moral authority: The police and science. *Crime, Media, Culture*, nr 3(1), 67–81. DOI: 10.1177/1741659007074.
- Cavender, G. i Jurik, N. (2012). *Justice Provocateur: Jane Tennison and Policing in Prime Suspect*. Urbana: University of Illinois Press.
- Cohen, J. (2001). Defining parasocial interaction: Understanding the relationship between fans and media figures. *Media Psychology*, nr 3(4), 367–389. DOI: 10.1207/S1532785XMEP0304_01.
- Dąbrowska, A. (2008). Zmiany obszarów podlegających tabu we współczesnej kulturze. *Język a Kultura*, t. 20, 173–196.
- Jewkes, Y. (2015). *Media and Crime* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Kelly, C., Lynes, A. i Hart, M. (2023). “Graze Culture” and Serial Murder: Brushing Up Against “Familiar Monsters” in the Wake of 9/11. W: S.E. Fanning i C. O’Callaghan (red.), *Serial Killing on Screen*. Cham: Palgrave Macmillan, 295–321.
- Korczarowska, N. (2023). Amerykańskie seriale true crime o seryjnych mordercach w streamingu. *Kwartalnik Filmowy*, nr 124, 139–160. DOI: 10.36744/kf.1702.

- Rafter, N. (2006). *Shots in the Mirror: Crime Films and Society*. New York: Oxford University Press.
- Schmid, D. (2005). *Natural Born Celebrities: Serial Killers in American Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sidor, P. (2018). Medialny portret zabójcy i jego zbrodni. *Biuletyn Kryminologiczny*, nr 25, 35–60. DOI: 10.5281/zenodo.5005192.
- Surette, R. (2015). *Media, Crime, and Criminal Justice: Images, Realities, and Policies*. Stamford: Cengage Learning.
- Williams, T.J.V., Slater, H.E. i Tamayo Gomez, C. (2024). Unpacking the Construction of Online Identities of Hybristophilia Communities on TikTok. *Deviant Behavior*, nr 46(2), 179–194. DOI:10.1080/01639625.2024.2338273.

Emilia Miodońska – absolwentka psychologii na Uniwersytecie Ignatianum w Krakowie (specjalność psychokryminologia); interesuje się nurtem *true crime*, a także wpływem treści o tematyce kryminalnej na masowego odbiorcę.

Krzysztof Nowakowski – doktor nauk społecznych w zakresie psychologii, psycholog i socjolog, kierownik Katedry Psychologii Sądowej i Psychokryminologii w Instytucie Psychologii UIK; autor ponad 30 publikacji z obszaru psychologii sądowej i psychopatologii.